

SOSYAL HİZMET BAKIŞ AÇISIYLA YOKSUL KADINLARI GÜÇLENDİRME*

Melike YALÇIN**

Öz

Yoksulluk, dünyadaki pek çok nüfusu etkilese de, kadınlar yoksulluktan ağır biçimde etkilenen gruplar arasındadır. Kadınlar, yoksulluk nedeniyle ekonomik, psikolojik, sosyal olmak üzere çeşitli alanlarda sorun yaşamaktadırlar. Kadınların yaşadıkları sorunlar hem cinsiyetleri, hem de içinde buldukları yoksulluk durumundan dolayı daha da artmaktadır. Böylece, birden fazla dezavantajlı durumu birlikte yaşayan kadınlar güçsüzleşmekte, bireysel ve toplumsal işlevsellikleri olumsuz etkilenmektedir.

Günümüzde her ne kadar yoksul kadınların ekonomik temelli ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmalar bulunsa da, yoksul kadınların güçlendirilmelerini sağlamada tek başına yeterli olmamaktadır. Bu makalede yoksul kadınları güçlendirme çalışmalarının eksikliğinden yola çıkılmış ve kadın yoksulluğu sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirilerek güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Böylece, yoksul kadınlara yönelik başta politika yapıcılar ve alandaki uygulayıcılara yol gösterilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada, öncelikle kadın yoksulluğu kavramı üzerinde durularak kadın yoksulluğunun nedeni olabilecek çeşitli alanlar, mevcut istatistikler ve literatür bilgileri ışığında ortaya konulmuştur. Daha sonra yoksul kadınlara yönelik mikro, mezo ve makro düzey müdahaleler sosyal hizmetin önemli yaklaşımlarından biri olan güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın Yoksulluğu, Güçlendirme Yaklaşımı, Sosyal Hizmet

EMPOWERING POOR WOMEN FROM SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Abstract

Although poverty affects many populations around the world, women are among the groups that are heavily affected by poverty. Women experience problems in various fields such as economic, psychological and social due to poverty. The problems faced by women are increasing due to both their gender and the poverty they are in. Thus, women who live in more than one disadvantaged situation become weak and their individual and social functionality is negatively affected.

Despite there are efforts to meet the economically based needs of poor women today, it is not sufficient alone to empower poor women. This article draws on the lack of efforts to empower poor women and woman poverty has been evaluated from a social work perspective and analyzed within the framework of empowerment approach. Thus, it is aimed to guide policy makers and practitioners in the field especially for poor women.

In the study, primarily focusing on the concept of poverty of woman, various areas may be the cause of that were revealed in the light of current statistics and literature. Then, micro, mezo and macro level interventions for poor women are explained within the framework of empowerment approach, which is one of the important approaches of social work.

Key Words: Woman Poverty, Empowerment Approach, Social Work

1. Giriş

Yoksulluk, temelde pek çok nedene dayanan, üzerinde anlaşmaya varılmış tek bir tanımı bulunmayan, kimi zaman gelire, kimi zamansa sosyal nedenler ya da işlevsellik kapsamında açıklanan önemli sosyal sorunlardan biridir.

Bugün Dünya'da ki insanların yaklaşık %10' unun mutlak yoksulluk içerisinde yaşadığı bilinmektedir (The World Bank, 2018). Küreselleşmeyle birlikte yoksulluğun görünümü değişmiş, farklı gruplar kendi yoksulluk durumları içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu kapsamda çocukların, yaşlıların, göçmenlerin ve kadınların yaşadıkları yoksulluk durumundan bahsedilmektedir.

Kadınlar, büyük oranda toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dayalı olarak, toplumdaki pek çok kaynak ve fırsattan yararlanamamakta, küçük yaşlardan itibaren eğitim, sağlık, istihdam gibi pek çok alandan uzak kalmakta, kadınlara öncelik verilmemekte, erken yaşta evlendirilmeleri gündeme gelmektedir. 1970'li yıllarda Amerika'da kadınların yaşamış olduğu yoksulluk durumu ise sorgulanmaya başlanmış ve yoksulluğun kadınlaşması kavramı gündeme gelmiştir. Kadın

*Bu çalışmada yazarın doktora tezinin bir kısmından yararlanılmıştır.

**Dr., Ankara, melikeyalcin84@gmail.com, bağımsız araştırmacı, 0000-0002-2312-276X

Bu Yavına Atıfta Bulunmak İçin: Yalçın, M. (2021). Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Yoksul Kadınları Güçlendirme. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNIKA Toplum ve Bilim) Dergisi*, 1(1), 1-11.

yoksulluğunun artış göstermesiyle birlikte ise hem akademik alanda hem de politika ve program düzeylerinde çalışmalar başlamıştır (East ve Roll, 2015). Genelde yoksulluğun, özel de ise kadın yoksulluğunun çok boyutlu yapısı, iktisat, sosyoloji, psikoloji gibi farklı disiplinleri bir araya getirmiş ve bu disiplinler de kendi bakış açıları doğrultusunda konuya yaklaşmıştır (Açıkgöz, 2010).

Sosyal hizmet disiplini ise tüm sosyal sorunlarda olduğu gibi, kadın yoksulluğunu da geniş bir perspektifle ele almaktadır. Bilindiği üzere sosyal hizmet, temelde dezavantajlı grupların sorunlarını sosyal adalet ve insan hakları temelinde ele alan, bireyi bulunduğu çevre içerisinde değerlendiren ve çok boyutlu müdahalelerde bulunan bir bilim ve meslektir. Ek olarak, sorunlara birey, grup ve toplum düzeylerinde yaklaşması ve bütüncül değerlendirmeyi öne almasıyla da diğer disiplinlerden ayrılmaktadır. Yoksulluk, kadınları ekonomik, psikolojik ve sosyal alanlarda etkilemekte, bu durum ise kadın yoksulluğuna çok boyutlu bir bakışı gerektirmektedir.

Bu makalede yoksul kadınları güçlendirme çalışmalarının eksikliğinden yola çıkılmış ve kadın yoksulluğu sosyal hizmet bakış açısıyla değerlendirilerek güçlendirme yaklaşımı çerçevesinde incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle kadın yoksulluğu kavram olarak ele alınarak, kısaca tarihsel süreci, nedenleri, etki alanları ve buna dayalı bazı istatistiki bilgiler incelenmiştir. Ardından sosyal hizmette kullanılan güçlendirme yaklaşımı, kadın yoksulluğu çerçevesinde açıklanarak mikro, mezzo ve makro düzey çalışmalar temelinde açıklanmıştır.

2. Kadın Yoksulluğuna Bakış

Genel olarak kadınlar, toplumda başta ekonomik olmak üzere çeşitli hak ve fırsatlardan yararlanma anlamında erkeklerin daha gerisinde kalmaktadırlar (Parson, 2001). Erkeklerin sosyal alanlardaki "erk" konumu, kadınları eşitsiz bir konuma getirmiş, özellikle hane içerisinde "kadınlık" rolleri içerisinde kalmalarına neden olmuştur (Beydili, Yıldırım ve Demiröz, 2013).

20. yüzyılın yarısından itibaren kadınların yoksulluktan etkilenmesi kapsamında yoksulluğun kadınlaşması kavramı ortaya çıkmıştır (Çamur Duyan, 2006). Söz konusu kavramın ortaya çıkışında öncelikle kadının hane reisi olduğu ailelerdeki artış ve sorunları etkili olmuştur. İlk kez Diane Pearce tarafından 1978 yılında yoksulluğun kadınlaşması olarak ifade edilmiştir. Ek olarak Pekin 4. Dünya Kadın Konferansında da kadınların hayat boyu yoksullukla karşılaşma durumlarının daha yüksek olması, kadın yoksulluğunun belirginliği ve süreç içerisinde artış göstermesi konuları temelinde, yoksulluğun kadınlaşması kavramının kullanıldığı görülmektedir (Bridge, 2001; Ecevit, 2003; Ünlütürk Ulutaş, 2009).

Kadınlar yoksulluğu, buldukları ülkenin gelişmişlik düzeyinden bağımsız olarak, kent ya da kırsal ortamında, çoğu zaman yapısal bir takım sorunlar nedeniyle yaşamaktadırlar. Bu sorunlar arasında parçalanmış aile ortamı, eşin işsiz kalması, savaş gibi nedenler vardır. Bununla birlikte, az gelişmiş ülkelerde kadın yoksulluğunun nedenleri arasında yapısal sorunlar daha fazla ortaya çıkmaktadır (Açıkgöz, 2010).

2.1. Kadın Yoksulluğuna İlişkin Bazı Göstergeler

Kadınların yoksul olma nedenleri kapsamında pek çok değişkenden bahsedilebilir. Başta cinsiyete dayalı eşitsiz bir sosyal yapı içerisinde üretilen ve sürdürülen pratikler olmak üzere, kadınlar pek çok hak ve fırsattan, toplumsal kaynaktan yararlanamamakta, böylece yoksulluk riski artmakta ya da var olan yoksulluk durumu pekiştirmektedir.

Kadının boşanmış ya da dul olması, çok çocuklu aile yapısı, kadının yoksul bir aileden gelmesi, kadının hane içerisindeki engelli, çocuk, yaşlı gibi bireylerin bakımından sorumlu olması gibi nedenler kadın yoksulluğunu arttıran başlıca etmenlerdendir (Sallan Gül, 2005; Açıkgöz, 2010). Ek olarak, eşe bağımlılık, ücretsiz aile işçiliği, informal sektörlerde, güvencesiz ve kayıtsız işlerde çalışmaları da kadınların yoksullaşmasındaki diğer etkenlerdendir.

Yeterli gelire sahip olamamak kadınların yoksul olmalarındaki en büyük nedenlerdendir. Günümüzde kadınlar, istihdam anlamında erkeklerin oldukça gerisindedirler. Bir işte çalışıyor

olmak yoksul olmamak demek değildir ancak, özellikle kadın yoksulluğunu anlamlandırmada önem taşımaktadır. Kadın istihdamıyla ilgili bir başka önemli konu ise kadınların informal sektörlerde toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bakım, temizlik gibi işlerde, güvencesiz ve az bir ücret karşılığında çalışmalarıdır. Bu durumsa yoksul kadınları bir döngü çerçevesine hapsedmektedir. Çünkü kadınlar yoksullaştıkça kayıt dışı işlere yönelmekte, kayıt dışı işler arttıkça da kadınlar yoksullaşmaktadır (Şener, 2009). İş gücüne dahil olmak, kadınların erkeğe ya da ailesine bağımlılığını ortadan kaldıran önemli faktörlerdendir. Ülkemize ilişkin veriler incelendiğinde ise kadınların işgücüne katılım oranlarının erkeklerinkinden daha az olduğu görülmektedir. Veriler incelendiğinde 2019 yılında 15 yaş üstü kadınlarda işgücü oranı %34,4 iken, bu oran erkeklerde %53 olarak tespit edilmiştir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2020a). Yine kadınlar, eğitim anlamında da erkeklerin gerisindedirler. Ülkemizde 2019 yılı için okur-yazar nüfus toplamı 71.385,330' dur. Bunun 36.464,762'sini erkekler oluştururken, 34.920,568'ini kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2020b). Görüldüğü üzere erkek okur-yazarlar, kadın okur yazarlardan daha fazladır. Bu durum ise kadınların küçüklükten başlamak üzere eğitimden erkekler kadar yararlanamadığını göstermektedir. Her ne kadar ülkemizde kız ve erkek çocukları için ilköğretim zorunlu olsa da kimi bölgelerde kız çocukları okula gönderilmemekte ve erken yaşta evlendirilmektedir. Erken yaşta evlenmek kadınların yoksul olma riskini arttıran etmelere dendir. Henüz biyolojik, sosyal ve duygusal gelişimini tamamlayamadan evlenen kız çocukları, eğitim haklarından mahrum kalmakta, istihdama katılamamakta ve eşine bağımlı hale gelmektedir.

Yoksulluk ve eğitim arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Eğitimsiz ya da düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin, özellikle düzenli ve yüksek gelirli işlerde çalışması daha zor olmaktadır. Günümüz şartlarında yüksek eğitim düzeyine sahip olup, işsiz kalan nüfus da göz önünde bulundurulduğunda, eğitimsiz kişilerin istihdama katılmalarındaki zorluklar daha belirgin olmaktadır. Ek olarak, sosyal güvencesiz, kayıt dışı, düşük ücretli işlerde çalışanların da daha çok kadınlar olduğu bilinmektedir (Topgül, 2013). Eğitim durumuna göre kadın ve erkeklerin yoksulluk verileri incelendiğinde ise 2017 yılı için kadınların %15,1'i, erkeklerin %13,9'u; 2018 yılı için kadınların %15,6'ı, erkeklerin %14,7'inin yoksul olduğu görülmektedir (TÜİK, 2019). Özellikle geleneksel yapıdaki toplumlarda kadınların hane içerisindeki rollerine ilişkin beklentiler bulunmaktadır. Bunlar genellikle temizlik, bakım gibi ev içi sorumluluklarla ilgilidir. Ücretsiz ev işleri ve bakıcılık oranı 2015 yılı için kadınlarda %17,9 iken, erkeklerde %3,6'dır (TÜİK, 2020c). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, hane içi ücretsiz emek en çok kadınlar tarafından verilmektedir. Pek çok kadın ise hane içi sorumlulukları nedeniyle iş bulsa dahi çalışmamakta, hali hazırda yoksulluk içerisindeyse, yoksulluğun etkilerini daha da ağır bir biçimde yaşamaktadır. Ülkemizde herhangi bir işte çalışmayıp erkeğe bağımlı olan kadınların çocukları için gündüzlü bakım hizmetlerinden yararlanmaları da oldukça zordur. Çünkü çocukları için gündüzlü bakım hizmetleri yüksek ücretler karşılığında sunulmaktadır. Ülkemizde küçük yaştaki çocukların bakımı büyük oranda anneleri tarafından sağlanmaktadır. Nitekim TÜİK (2017) verilerine göre de 0-5 yaş arası çocukların bakımı en çok anneleri (%86) tarafından sağlanmaktadır.

Küresel düzeyde de kadınların erkeklere göre çeşitli alanlardaki eşitsiz konumları değişmemektedir. Nitekim, kadınların erkeklere göre %24 daha az ücretle çalıştığı bilinmektedir. Ek olarak erkeklerden 700 milyon daha az kadın ücretli bir işte çalışmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların %75'i ise kayıt dışı sektörlerde, yasal hak ve sosyal koruma olmadan, yoksulluğunu gidermeye yetmeyecek kadar az kazandıkları işlerde çalışmaktadırlar. Kadınlar, çocuk bakımı ve ev işleri gibi ücretsiz bakım işlerini erkeklere göre en az iki kat daha fazla yapmaktadırlar. Ücretli ve ücretsiz emeğe dayalı işler göz önünde bulundurulduğunda ise kadınlar erkeklere göre daha uzun saatler çalışmaktadırlar (Oxfam International, 2021).

Bununla birlikte yoksulluk, ekonomik sorunların ötesinde psikolojik ve sosyal alanlarda da kadınları etkilenmektedir. Yoksul kadınlar, uygun ev koşullarında yaşayamadıkları ya da kendisi ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için pek çok sorun yaşamaktadırlar. Bu durum yoksul kadınları ruhsal olarak da etkilemekte ve kadınlar, yoksulluk nedeniyle en çok yetersizlik,

umutsuzluk gibi duygular yaşamakta, bu ise depresyon riskini arttırmaktadır. Ek olarak, yoksul bireylerin ruhsal rahatsızlıklara yakalanması diğer bireylere göre daha fazla olmaktadır. Yine gerçekleştirilen araştırmalarda yoksul kadınların intihara daha açık olduğu, erken yaşta evlilik ve gebeliklerin de yoksul kadınlar arasında daha fazla görüldüğü ifade edilmektedir (Turner ve Lehning, 2007; Çukur, 2008; Krumer-Nevo, 2008). Yoksulluğun kadınlar üzerindeki sosyal etkilerinden bahsedildiğinde ise fuhuşa sürüklenme, şiddete uğrama ya da boşanma veya terk gibi durumlar öne çıkmaktadır. Özellikle Asya ülkelerindeki kadın ticaretinde yoksul kadınların daha çok olduğu belirtilmektedir. Yine şiddete maruz kalan kadınların pek çoğu yoksul olup, konu hakkındaki araştırmalarda bunu doğrular niteliktedir (Groh, 2007; Açıköz, 2010; Çamur Duyan, 2010; The Herald, 2013).

2.2. Kadın Yoksulluğu ve Güçlendirme Yaklaşımı

Güçlendirme yaklaşımının temeli Aristoteles'in felsefesinde yer alan "eudaimonia" yani mutluluğun bireylerin eylemlerindeki sorumluluğuna odaklanan bakışına dayanmaktadır. Buna göre tüm bireyler yetenek ve kapasiteye sahiptir. Önemli olan yetenek ve kapasitelerin kullanılarak geliştirilmesidir. Ek olarak, güçlendirme yaklaşımının özünde Carl Rogers'ın hümanistik bakışı temel alan kişi merkezli kuramının temelleri de bulunmaktadır. Kişi merkezli kuramda da her bireyin doğuştan iyi olduğu ve sorumluluklarına vurgu vardır (Gray, 2011).

Sosyal hizmetteki güçlendirme yaklaşımı kişisel, kişiler arası ve sosyo-politik düzeylerde sosyal ve ekonomik adalet ile bireylerin sorunları arasında bağlantı kurar. Bu yönüyle özellikle yoksul kadınların yaşamış oldukları bireysel ve toplumsal sorunlar ve politika düzeylerindeki çalışmalar için oldukça yararlı bir kuramdır. Güçlendirme yaklaşımı Caryl Germain tarafından geliştirilen ve tüm sistemlerin birbiriyle karşılıklı etkileşimine dayalı ekolojik perspektifi temel alır. Bu yönüyle yoksul kadınların sorunlarını ekonomik, sosyal ve politik düzeylerde de ele alması bakımından kapsayıcı bir bakış sunar (Lee, 1996).

Güçlendirme yaklaşımının temelinde seçim yapma, yaşamının kontrolünü eline alma, güçlü yönlerin öne çıkarılması gibi konular bulunmaktadır. Bu kapsamda güçlendirmeyle bağlantılı seçenekler, seçim, kontrol ve güç gibi temel bazı kavramlardan bahsetmek mümkündür. Söz konusu kavramlar özünde karar verebilmek ve sonuçları etkileyebilme yeteneği ile bağlantılıdır. Başka bir deyişle, kadının kendi yaşamı ve varolan kaynakları üzerinde kontrole sahip olmasıdır. Bu nedenle güçlendirmede sıklıkla "iyilik halinin sağlanması", "stratejik seçimler yapma" gibi kontrole ilişkin kavramlar vurgulanır. Güçlendirmede kaynaklar ve harekete geçmeden bahsedilmektedir. Kaber'e (2001) göre kaynaklar; fiziksel ve kişisel yetenekleride içeren maddi, beşeri veya sosyal alanlarda bulunabilir. Güçlendirme söz konusu olduğunda kaynaklara ulaşabilmek, kaynakların kendisi kadar önem taşımaktadır. Hareket, eyleme geçirilen anlam, motivasyon ve amaçla ilgilidir (aktaran Tandon, 2016 s.8).

Sosyal hizmet literatüründe kadınların güçlendirilmesine yönelik çalışmalar ise feminist teoriyle paralel şekilde ilerlemiş ve 1970'li yılların ikinci yarısından itibaren başlamıştır. Bu dönemde cinsiyete duyarlı teoriler ortaya çıkmış, program ve müdahaleler geliştirilmiştir (Collins, 1986; East ve Roll, 2015). Feminist teoride cinsiyetçiliğe meydan okuyan bir perspektif ile kadınların güçlendirilmesi ve kişisel olanın politikliğine dair vurgu vardır (Buz, 2009; Sharf, 2014). Sosyal hizmet açısından feminist akımın, kadınların güçlenmesi ve sosyal işlevselliklerinin artırılması anlamında önemli bir yerde durduğu belirtilmektedir. Kadını çevresi içinde ele alan feminist sosyal hizmet, kadın sorunlarına bütüncül bir perspektif alanı oluşturmaktadır (Beydili, Yıldırım ve Demiröz, 2013).

Rowlands kadınların güçlendirilmesinde bireysel güçlenme ve kolektif ya da grup güçlenmesi olmak üzere iki alandan bahsetmektedir. Her bir alanın birbirini tamamlamakla birlikte özünde birbirinden ayrı olduğu ifade edilmektedir. Bireysel alandaki güçlenme kapsamında deneyimleri aynı olsa bile her kadın için söz konusu deneyimler bireysel özellik taşımaktadır. Kolektif alandaki

güçlenme ise ortak bir amacı gerçekleştirmek için bir grup kadının birlikte çalışarak kapasitelerinin artırılmasına dayanmaktadır. Böylece her bir grup üyesinin yeterlilik ve özgüveni artmış olmaktadır. (1998, aktaran Tandon, 2016 s. 9).

Yoksulluk, kadınları güçsüzleştiren, kadınları ekonomik, sosyal ve psikolojik alanlarda etkileyen çok boyutlu bir sorundur. Yoksulluk, kadınları bilişsel ve duyuşsal alanlarda etkilemekte, böylece çeşitli ruhsal rahatsızlıklar başta olmak üzere sağlıksız ortamlarda yaşama, gelir dağılımında adaletsizlik ve toplumsal barışın bozulması dahil pek çok soruna neden olmaktadır. Bu kapsamda da yoksul kadınların hem yoksullukları hem de kadın olmalarından doğan dezavantajlı durum, söz konusu kadınların sorunlarına yönelik çoklu düzeylerde müdahalelere gereksinimini meydana getirmektedir (Çukur, 2008).

Bu noktada sorunları mikro, mezo ve makro düzeylerde bütüncül bir perspektifle ele alan güçlendirme yaklaşımı öne çıkmaktadır. Aşağıdaki başlıkta, her bir düzeye ilişkin sosyal hizmet bakış açısıyla yoksul kadınları güçlendirme çalışmaları aktarılmıştır.

2.2.1. Mikro, Mezzo ve Makro Düzey Çalışmalar

Daha öncede ifade edildiği gibi, güçlendirme yaklaşımı, kişisel, kişiler arası ve sosyo-politik alanlarda çok boyutlu bir bakış açısı sunmaktadır. Kişisel güç anlamında daha çok öz yeterlilik, kontrol, yetkinlik gibi içsel süreçlere vurgu vardır. Kişiler arası güçten bahsedildiğinde ise daha çok kolektif düzeydeki çalışmalar kapsamında diğerlerini etkileme, birlikte hareket etme, tanınma gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Sosyo-politik anlamda ise vatandaşlık hakkı, sosyal adalete erişim, kaynakları kullanabilme ile ilgili olduğu görülmektedir (DuBois ve Miley, 2014). Ek olarak, bireyin harekete geçmesiyle kişiden başlayarak toplumsala evrilen, bu anlamda, güçsüzlükler yerine var olan kapasite ve çevresel kaynakların sürece dahil edilmesini kapsayan bir anlayış temeline dayanmaktadır. Bu noktada sosyal hizmetin genelci bakış açısına uyumlu bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir (Yıldırım, 2014).

Yoksul kadınları güçlendirme çalışmalarında bahsedilen kişisel, kişiler arası ve sosyo-politik düzeylerin sosyal hizmetteki mikro, mezo ve makro düzeydeki çalışmaları tamamladığı düşünülmektedir. Bu kapsamda söz konusu düzeylerdeki güçlendirme çalışmalarına aşağıda yer verilmektedir.

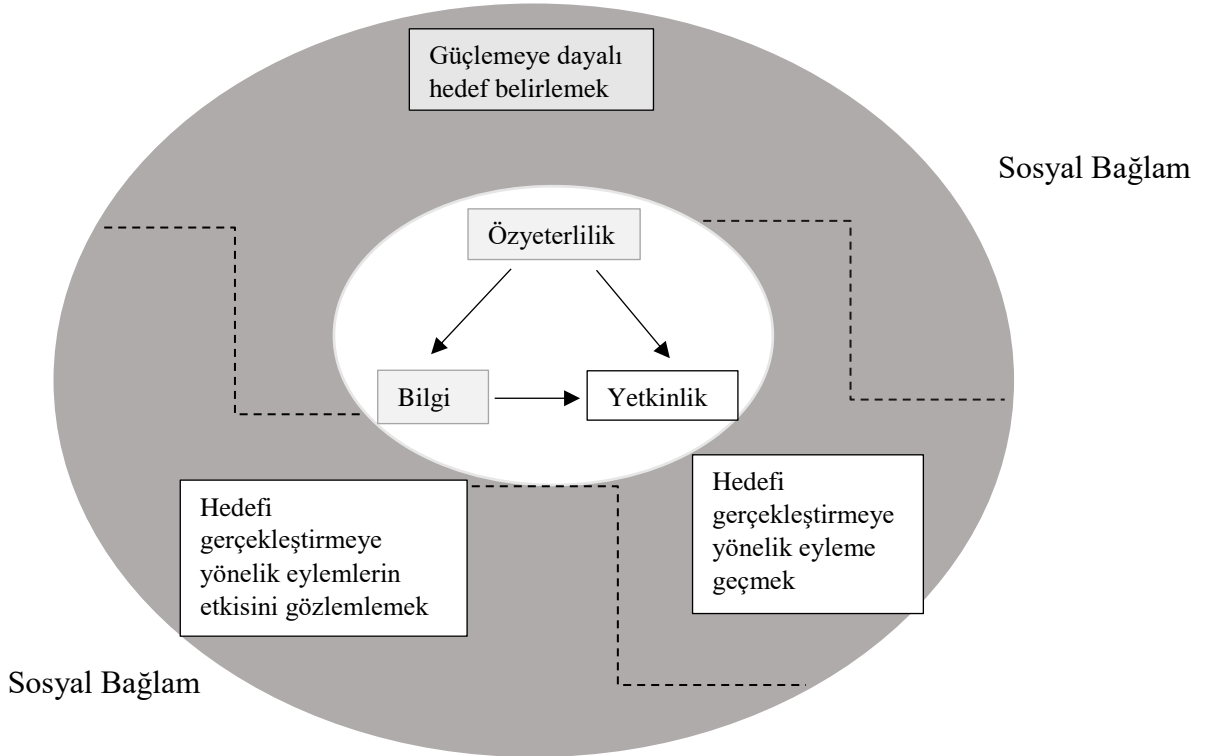
Mikro düzey müdahaleler temelde yoksul kadınlarla bireysel çalışmaları içermektedir. Kadın yoksulluğuna ilişkin bireysel anlamda güçlenme çalışmalarının sınırlı olduğundan bahsedilmektedir. Kadın yoksulluğu alanında genellikle istihdam, demografik yapı, refah düzeylerinde cinsiyet sorunlarını içeren yaklaşımların daha çok ele alındığı ifade edilmektedir (Turner ve Lehning, 2007). Bu noktada yoksul kadınlarla bireysel düzeyde güçlenmelerini sağlayacak kendini ifade edebilme, öz saygıyı artırma, alternatifleri keşfedebilme gibi değişim ve kapasite artırma, iç ve dış kaynaklarını belirleme, "kendisine yardım etme" yönünde çalışılması daha uygundur (Adams, 2003; Kirst-Ashman ve Hull, 2009).

Bununla birlikte, yoksul kadınları güçlendirme çalışmalarındaki önemli hususlardan biri de kadınların bilgi sahibi olmaları ve farkındalıklarıyla ilgilidir. Yoksul kadınlar bilgi sahibi olup, farkındalık kazandıkça değişim anlamında motivasyon kazanırlar. Aynı zamanda harekete geçmek, sorunların üstesinden gelmede de etkili olmaktadır. Nitekim Brezilyalı eğitimci Freire'nin bilinçli farkındalık (conscientization) kavramı da aslında bu noktaya işaret eder. Farkındalık, aynı zamanda eyleme geçmeyi de kolaylaştırarak yoksul kadınların pasif alıcı olmaktan ziyade aktif birer özneye dönüşerek eğitim alan, gelir elde eden, kararlara katılan duruma gelmelerini de sağlar (Adams, 2003; Sumbas 2015; Payne, 2020). Tüm bunların kazandırılmasında sosyal hizmet uzmanı ile kadın arasındaki ilişki önem taşımaktadır. Ek olarak kadınların da söz konusu çalışmalara aktif birer üye olarak katılmaları önemlidir. Böylece, kurban rolünden çıkarak kendi kararlarını verebilen, güçlü yönlerini keşfederek bunları kullanabilen bir birey haline gelmeleri mümkündür.

Yaşam içerisinde sürdürülebilirliği bulunan çeşitli aktiviteler, genellikle yoksul kadınların güçlü yanlarının keşfedilmesinde önem taşımaktadır. Örneğin yemek yapmada yetenekli olmak, çeşitli el becerilerine sahip olmak, çocuklarıyla iyi vakit geçirmek, iyi komşuluk ve akran ilişkilerine sahip olmak gündelik yaşam pratikleri içerisinde kadınların keşfedebilecekleri kaynakları olmaktadır. En basit haliyle çocuklarına bakmakta olan yoksul bir anne, basit malzemelerle güzel yemek yapabildiğinin ya da çocuklarıyla dışarıda pahalı aktiviteler yerine oyun parkında eğlenceli zaman geçirebildiğinin farkına varabilir (Padesky ve Mooney, 2012).

Literatürde güçlenmenin güç kazanımı ile ilgili bir kavram olduğundan bahsedilmektedir. Bununla birlikte güç, genel anlamda sosyal etkileşimler içerisinde belirginleşmektedir. Söz konusu etkileşimler bireylerin başkaları üzerinde etkide bulunmasını da kapsamaktadır. Bu nedenle bireylerin güçlenmesi aynı zamanda insani etkileşimlerin herhangi bir düzeyindeki sosyal ilişkiler üzerinde de etkiyi içerisinde barındırmış olur. Bu kapsamda Şekil 1.'de yer verilen "Güçlenme Süreç Modeli" ele alınmıştır (Cattaneo ve Chapman, 2010, s. 647).

Şekil 1. Güçlenme Süreç Modeli

Kaynak: Cattaneo L.B. ve Chapman A.R. (2010). The Process of Empowerment A Model for Use in Research and Practice. *American Psychologist*. 65 (7), 646-659.

Güçlenme Süreç Modelinde bir hedefin belirlenmesi ve bu hedefe yönelik eyleme geçmek esastır. Bu süreçte, eylemin etkisine yönelik gözlem ve değerlendirmede bulunarak, özyeterlilik, bilgi ve yetkinlik kapasitesi gelişir. Şekilde görüldüğü gibi, Modeli oluşturan bileşenler düz bir konumda değildir. Hedef doğrultusunda bileşenler arasında yineleyen bir döngüden söz etmek mümkündür. Burada temel olan nokta, bireyin motivasyonu ve eyleme geçebilirliğidir (Cattaneo ve Chapman, 2010). Yoksul kadınlara ilişkin güçlenme süreç modeli ele alındığında ise, bir hedef

belirlemenin ve hedefe ulaşma noktasında eyleme geçmenin güç kazanmada ve sosyal anlamda etki oluşturmada öne çıktığından bahsedilebilir. Bu kapsamda, yoksul kadınların eğitim, istihdam, kaynaklara ulaşım vb. konularda yaşadığı sorunlara yönelik hedefler belirlemesi, bunları gerçekleştirme yönünde eyleme geçmesi, hedefe ulaştıkça da güç kazanması mümkündür.

Mezzo düzeyde yoksul kadınları güçlendirme çalışmalarının önemli bir uygulaması grup çalışmalarıdır. Grup çalışmalarında önemli olan bir husus kolektif düzeyde benzer sorunları yaşayan yoksul kadınların birbirine yardım etmesini sağlamaktır. Böylece yoksul kadınlar, yalnızlık hissinden de uzaklaşmış olurlar. Ek olarak, grup içerisinde kadınlar, kendi haklarını arama, toplum içerisindeki eşitsizliklerin farkına varma, kendini bir topluluk içerisinde ifade edebilme kapasitesini geliştirirler (East ve Roll, 2015; Payne, 2020).

Kolektif faaliyetler, toplum içerisinde kadınlara yeterli önemi göstermeyen sosyal yapılarla mücadele anlamında da önemli bir yerde durmaktadır. Bununla birlikte, kolektif faaliyetleri içermeyen çalışmaların, yoksul kadınları güçlendirmede kapsam yönünden sınırlı kalacağı ifade edilmektedir (Scott, 2012). Yoksul kadınların biraraya gelebileceği kolektif çalışmalar farkındalık kazanma ve birlikte hareket etmeyi kolaylaştırarak yalnızlık ve dışlanmışlık hissinden de uzaklaşmayı beraberinde getirmektedir. Mezzo düzeydeki güçlendirme çalışmalarında toplum içerisinde, yoksul kadınların ihtiyacını karşılamaya yönelik kaynakları harekete geçirebilme, yerel dinamikler kapsamında yoksul kadınların ihtiyaçlarını karşılayabilme de diğer çalışmalardandır (Adams, 2003).

Yoksul kadınların bir araya geldikleri bilgi ve bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler, toplumdaki hak ve fırsatlar ile kaynaklar konusunda bilgilendirme çalışmaları, ihtiyaç duydukları konularda oluşturulacak eğitim grupları, beceri öğrenmeye yönelik faaliyetler, sosyal ve sanatsal etkinlikler, aile danışmanlığı çalışmaları da mezzo düzey çalışmalar çerçevesinde gerçekleştirilebilir.

Kadınların güçlendirilmesinde "katılım" ve "bilinçli farkındalık" gibi sosyo-politik kavramlarla birlikte, bilişsel, psikolojik ve ekonomik bileşenlere de vurgu yapılmaktadır. Mikro ve makro açılardan feminist yaklaşımı ele alan bu bakışta güçlenmenin bilişsel bileşeni daha çok kadının toplum içindeki eşitsiz konumuna ilişkin farkındalığına yöneliktir. Ek olarak, eşitsiz toplumsal yapılar içerisinde kadının kendini anlaması, sosyal ve kültürel beklentilere ilişkin seçim yapabilmesi, daha geniş sosyal alanlar veya aile içerisinde özerklik, bağımlılık ve bağımsızlık oluşturan davranış paternlerini anlamasıdır. Psikolojik bileşen ise daha çok kadının bireysel ve toplumsal yapı içerisinde değişime yönelik kapasitesine olan inancıyla ilgilidir. Kadınlar, toplumsallaşma süreçlerinde "öğrenilmiş çaresizliği" deneyimler. Tekrar eden ve kontrol edilemeyen etkileriyle söz konusu deneyimler, kadınların çevrelerini ve kendilerini değiştiremeyeceklerine yönelik bir algının oluşmasına neden olur. Bu ise, kadınların özsaygı ve özgüvenlerinde azalış meydana getirir. Bu bakış açısında özsaygı ve özgüvenin öğretilmeyeceği ancak geliştirilebileceğine yönelik koşulların sağlanacağına vurgu yapılmaktadır. Bu kapsamda kadınların kendi sorunlarını tanımlamaları, sorunlarına yönelik somut çözümler belirlemeleri, çözümleri uygulamaları ve deneyimledikleri tüm bu çabaları değerlendirmeleri önem taşımaktadır. Ekonomik bileşen ise kadınlara ekonomik bağımsızlık kazandıracak üretim faaliyetlerine katılmasıyla ilgilidir (Tandon, 2016). Tüm bu bileşenlerin özünde güçlenmeye yönelik sosyo-politik bir analizi kapsayan çerçeve sunduğu görülmektedir. Bununla birlikte değişim için harekete geçmeye vurgu vardır. Nitekim, Cattaneo ve Chapman'ın Güçlendirme Süreç Modelin'de de değişime yönelik harekete geçmenin önemi tartışılmıştı. Benzer şekilde Freire'inin (2008) praksis yani eyleme geçme ve bilinçlenme (conscientization) kavramları da özgürlük ve değişimle birlikte anılmaktadır. Böylece yoksul bireylerin ekonomik, kültürel, duygusal anlamda yaşadıkları pek çok sorunun üstesinden gelebilecekleri anlayışı bulunmaktadır.

Makro düzey güçlendirme çalışmaları yoksul kadınların toplum içerisindeki sorunlarını çözme temelli müdahaleleri içermektedir. Toplumdaki bireylerin yoksulluk, toplumsal cinsiyet ve yoksul

kadınların sorunlarına ilişkin bilgilendirilmesi, farkındalık kazandırılması, kültürel ve sosyal prgramların oluşturulması, sosyal dışlanmaya karşı önlemlerin alınması bu kapsamdadır (Adams, 2003; DuBois ve Miley, 2014).

Ek olarak, kadın yoksulluğu alanında program ve politika düzeylerinde alınacak her türlü önlem, mevzuat çalışması, proje de makro düzey güçlendirme çalışmalardandır. Örneğin, kamunun sosyal ve ekonomik destek süreçlerinde hem mevzuat, hem de uygulama temelinde kadın yoksullara ilişkin yapacağı düzenleme ve iyileştirmeler ile kurumsal hizmetlerin geliştirilmesi bu düzey içerisinde yer alır.

Bununla birlikte, yoksul kadınlara yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde bazı alanlar öne çıkmaktadır. Bunlar;

- Kadınların güvenliğini sağlamak,
- Sosyal değişimi kolaylaştırmak,
- Gelenekel stereotiplere meydan okumak,
- Hizmetlerin kadın bakış açısıyla planlanması,
- Kadınların kendi kararını vermesine yönelik haklarını desteklemek,
- Kadınların maddi ve ekonomik haklarını sağlamak,
- Kadınların hizmetlere ulaşımını kolaylaştırmak,
- Karar verme mekanizmalarına katılımlarını kolaylaştırmak,
- Kişisel olan ile politik olanı ilişkilendirmek,
- Eşitliğe ulaşımı kolaylaştırmak (Weeks 2003, 1994; aktaran Alston, 2018, s.7).

Yoksul kadınlara yönelik yukarıdaki çerçevede oluşturulan hizmetlerin etki analizlerinin yapılması, sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Bu noktada, sunulan hizmetlerin, oluşturulan plan ve programların yoksul kadınların ihtiyaçlarını karşılama düzeyini ele alacak araştırma çalışmaları, kanıtla dayalı politika oluşturma açısından yararlı görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Kadın yoksulluğuna ilişkin çalışmaların geçmişi çok eski değildir. Özellikle feminist akımla birlikte gündeme gelen yoksulluğun kadınlaşması kavramıyla birlikte, daha çok literatür çalışmalarına ağırlık verildiği görülmektedir. Kadın yoksulluğunun nedenlerinin başında düşük eğitim düzeyi, erken yaşta evlilik, yoksul aile yapısına sahip olmak, işsizlik ya da informel sektörlerde, cinsiyete dayalı ve düşük ücretli işlerde çalışmak, eşe bağımlı olmak, tek ebeveyn olmak gibi önemli ölçüde sosyal yapıya dayalı etmelerin bulunduğu görülmektedir. Aynı toplumsal yapı içerisinde söz konusu etmenler kadınların hem yoksul olmasına neden olmakta, hemde yoksulluğu pekiştiren bir özellik göstermektedir. Nitekim hem ulusal hem de uluslararası pek çok veri bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Yoksul nüfusun büyük bir kısmını kadınlar oluşturmaktadır. Kadınlar, yoksul olmakla kadın olmanın dezavantajını birlikte yaşamaktadırlar. Nitekim pek çok verinin de gösterdiği gibi, kadınlar toplumdaki pek çok hak ve fırsattan, kaynaklardan yararlanmada erkeklere göre daha eşitsiz bir konumdadırlar. Söz konusu durumun, kadınların yoksulluk deneyimlerini farklılaştırdığı ve daha güçsüz bir konuma taşıdığı değerlendirilmektedir.

Güçlenmenin kişisel, kişiler arası ve sosyo-politik bağlamları bulunmakta, başka bir değişle psiko-sosyal bileşenleriyle, bireyden başlayarak toplumsala evrilen bir süreç içerisinde şekillenmektedir. Bu noktada yoksul kadınlara yönelik güçlendirme çalışmalarında, söz konusu kadınların bireysel güçlenmelerinden başlayarak, bir araya geldikleri kolektif çalışmalara ve bu bakış açısını temel alan sosyal politika ve planlamalara ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir. Planlanacak sosyal politikalarda ise kadın bakış açısı ve cinsiyet eşitliği ön planda olmalıdır.

Ülkemizde yoksul kadınlara yönelik sosyal hizmet bakış açısıyla mikro, mezo ve makro düzey güçlendirme çalışmalarının henüz yeterli seviyede olmadığı, öte yandan ekonomik temelli

yardımların, yoksul kadınların hâlihazırdaki durumlarından bir adım öteye geçememesini, buldukları noktada ancak günü kurtarmasını sağlayacak şekilde yapılandırıldığı değerlendirilmektedir. Oysaki hem kadın, hem de yoksul olmanın kadınlar üzerindeki güçsüzleştirici etkilerinin salt ekonomik temelli yardımlarla giderilemeyeceği açıktır. Bu noktada söz konusu yoksul kadınların her birinin ayrı birer vaka olarak ele alınarak, kapsamlı değerlendirmelerin yapıldığı, kadını bulunduğu noktadan daha öteye taşıyacak çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, yoksul kadınlara yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetleri içeren hizmetlerin planlanması, kadınları kişisel, kişilerarası ve sosyal alanlarda güçlendirmeye yönelik çalışmalar düzenlenmelidir.

Hem kadın hem de yoksul olmanın getirdiği güçsüzlüklerle mücadele etmek zorunda bırakılan kadınların güçlendirilmeleri sürecinde birey olarak kadının var olması önem taşımaktadır. Kadın bakış açısıyla güçlendirmenin temelinde hâlihazırda kadınların özyeterlilik, özsaygı ve özgüvenini arttırarak toplumsal değişimi sağlama çabaları oluşturmaktadır (Turner ve Maschi, 2014). Yoksul kadınları mikro düzey güçlendirme çalışmalarında, kadınların birey olarak var olmalarına yönelik, özyeterliliklerini, bilgi ve yetkinliklerini arttıracak, hedef belirleme ve hedefi gerçekleştirme çalışmalarına ağırlık verilmelidir. Mezzo düzey güçlendirme çalışmalarında ise yoksul kadınların bir araya geleceği grup çalışmaları kapsamında bilgi, bilinçlenme ve farkındalıklarının arttırılacağı ve bu şekilde güçlenmelerini sağlayacak kolektif çalışmalar planlanmalıdır. Hem mikro hem de mezzo düzeylerde kadınların bireysel ve kolektif olarak bilinçlenmeleri, bunun ötesinde de harekete geçmelerini sağlayacak hedef ve faaliyetler önem taşımaktadır. Dolayısıyla bireyselden başlayarak toplumsal olana kadarki süreçte kadınların güçlenmesi, farkına varma ve eyleme geçme ile daha da mümkün hale gelebilir. Makro düzeyde ise yoksul kadınların ekonomik temelli sorunlarına kalıcı çözümlerin geliştirilmesiyle birlikte, söz konusu kadınları güçlendirecek politika ve hizmetlerin planlanmasına yer verilmelidir. Yoksul kadınlara yönelik hizmetler planlanırken ise koruyucu ve önleyici hizmetlerin birlikte ele alınmasının, kadın yoksulluğu ile mücadelede daha etkili olacağı düşünülmektedir. Bu nedenle bu çalışmada da ortaya konulduğu üzere, kadınların eğitim, sağlık, istihdam gibi ayrımcılık yaşadığı ve yoksulluğu pekiştiren ve sürdüren alanlara ilişkin önleyici düzenlemelerin yapılması oldukça önemlidir. Bu kapsamda kız çocuklarının eğitimine önem vermek, erken yaşta evliliklerle, kadınların toplum içerisinde maruz kaldıkları ayrımcılık ve eşitsizliklerle mücadele etmek aynı zamanda kadın yoksulluğu ile de mücadele anlamına geldiğinden, toplum temelli müdahaleler bu noktada önem taşımaktadır. Başka bir deyişle, en başta toplum genelinde cinsiyet eşitliğine yönelik bilgi ve bilinçlendirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi, toplumsal cinsiyet eşitliğini ön plana çıkaran yaklaşım ve kadın bakış açısını temel alan faaliyetlerin nicelik ve nitelik yönünden arttırılması temel hedef olmalıdır. Nitekim bu çalışmada da tartışıldığı gibi, kadını ötekileştiren, kadınlık rolleri çerçevesinde ayrımcılığa iten her tür yaklaşım, başta yoksulluk olma üzere kadın sorunlarını pekiştiren ve arttıran dinamiklerden olmaktadır.

Kaynakça

- Açıkgöz, R. (2010). Kadın Yoksulluğu Üzerine Bir İnceleme. *Mamuret'ül-Aziz Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı*, 2 (1), 45-60. <https://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423938558.pdf>.
- Adams, R. (2003). *Social Work and Empowerment*. New York: Palgrave Macmillan.
- Alston M. (2018). Working with Women: Gender-sensitive Social Work Practice. Margaret Alston, Samone McCurdy, & Jennifer McKinnon (Ed.), *Social Work: Fields of Practice* içinde (s. 3-18). Oxford University Press.
- Beydili E., Yıldırım B. & Demiröz F. (2013). Sosyal Hizmet Perspektifinden Feminizm Üzerine Bir Gözden Geçirme: Kadın Çalışmalarında Erkek İşbirliği. Gülsüm Çamur Duyan, Dolunay Şenol & Sıtkı Yıldız (Ed.), *Aile ve Kadın Sempozyumu Bildiri Kitabı* içinde (s.45-50). 16 Mayıs Kırıkkale.
- Bridge. (2001). *Briefing paper on the feminization of poverty*, <http://www.bridge.ids.ac.uk/sites/bridge.ids.ac.uk/files/reports/femofpov.pdf>. Erişim Tarihi: 20.04.2021.

- Buz S. (2009). Feminist Sosyal Hizmet. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 20 (1), 53-65. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsh/issue/48475/614060>.
- Cattaneo L.B. & Chapman A.R. (2010). The Process of Empowerment A Model for Use in Research and Practice, *American Psychologist*, 65(7): 646-659. DOI: 10.1037/a0018854.
- Collins, B. (1986). Defining Feminist Social Work, *Social Work*. 31 (3), 214-219. <https://doi.org/10.1093/sw/31.3.214>.
- Çamur Duyan, G. (2006). *Sosyal Hizmet Bakış Açısından Yoksul Kadınlar: Altındağ Örneği*, (Yayınlanmış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çamur Duyan, G. (2010). Yoksulluğun Kadınlaşması: Altındağ Örneği, *Aile ve Toplum Dergisi*, 11 (6), 19-29. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/spcd/issue/21100/227235>
- Çukur, C. Ş. (2008). Yoksulluğun Psikolojisi: Yoksulluğun Sosyal Bilişsel Olarak Yapılandırılması ve Sosyal-Duygusal Sorunlar ile İlişkisi. Ayşe Duru Salıcı (Ed.), *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları* içinde (s. 97-154). İzmir: Yakın.
- DuBois, B. & Miley, K. (2014). *Social Work an Empowering Profession* (Eight Edition). Boston: Pearson.
- East J. F. & Roll S. (2015). Women, Poverty and Trauma: An Empowerment Practice Approach, *Social Work*. 60 (4), 279-286. DOI: 10.1093/sw/swv030.
- Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyetle Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? Bu İlişki Nasıl Çalışılabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 25 (4), 83-88. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/495.pdf>.
- Freire, P. (2008). *Ezilenlerin Pedagojisi*. 6. Baskı. İstanbul: Ayrıntı (Orijinal yayın tarihi, 1969).
- Gray, M. (2011). Reconceptualizing Theory and Practice Back to Basics: A Critique of the Strengths Perspective in Social Work, *The Journal of Human Services*. 92 (1), 113-127. DOI:10.1606/1044-3894.4054.
- Groh, C. (2007) Poverty, Mental Health and Women: Implications for Psychiatric Nurses in Primary Care Settings. *American Psychiatric Nurses Association*. 13 (5), 267-274. DOI:10.1177/1078390307308310.
- Kirst-Ashman, K. & Hull, G. (2009). *Understanding Generalist Practice* (2nd Edition). USA: Brooks/Cole Cengage Learning.
- Krumer-Nevo, M. (2008) From Noise to Voice How Social Work Can Benefit from the Knowledge of People Living in Poverty, *International Social Work*. 51 (4), 556-565. <https://doi.org/10.1177/0020872808090248>.
- Lee, J. (1996) Interlocking Theoretical Approaches Social Work Treatment, Turner Francis J (Ed.), *The Empowerment Approach to Social Work Practice (4th Edition)* içinde (s.218-250). Newyork: The Free Press.
- Oxfam International. (2021). *Why The Majority of the World’s Poor are Women?* <https://www.oxfam.org/en/why-majority-worlds-poor-are-women>.
- Padesky, C. & Mooney, K. (2012). Strengths-Based Cognitive-Behavioral Therapy: A Four-Step Model to Build Resilience, *Clinical Psychology and Psychotherapy*. 19 (4), 283-290. <https://doi.org/10.1002/cpp.1795>.
- Payne, M. (2020). *Modern Sosyal Hizmet Kuramı*. (Çeviri Ed.: Kasım Karataş). Ankara: Nika.
- Sallan Gül, S. (2005). Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması, *Amme İdaresi Dergisi*. 38 (1) 25-45.
- Scott, L. (2012). *Contested Relationships. Women’ Economic and Social Empowerment, Insights from the Transfer of Material Assets in Bangladesh*. United Nations University. Working Paper No:2012/02. https://i.unu.edu/media/unu.edu/publication/23709/wp2012-002_1.pdf.

- Sharf, R., (2014). *Feminist Terapi: Çokkültürlü Bir Yaklaşım*. (5. Baskı). Nilüfer Voltan Acar (Çeviri Ed.). *Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları Kavramlar ve Örnek Olaylar* içinde (s. 432-472). Ankara: Nobel.
- Sumbas, A. (2015). Kayıp Kadınlarımız: Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Kapasite Yoksunluğu, *Kadın/Women 2000*. 16 (2), 1-20. <https://avesis.hacettepe.edu.tr/yayin/ae82fe3-360c-478a-b886-39d6d57a03fa/kayip-kadınlar-toplumsal-cinsiyet-esitsizligi-ve-kapasite-yoksunlugu>
- Şener, Ü. (2009). *Kadın Yoksulluğu*. Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı Değerlendirme Notu. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271312994r5658.Kadin_Yoksullugu.pdf.
- Tandon, T. (2016). Women Empowerment: Perspectives and Views. *The International Journal of Indian Psychology*. 3 (3), 6-12. DOI: 10.25215/0303.134.
- The Herald. (2013). *Does Poverty Affect Women More?*. <https://www.herald.co.zw/does-poverty-affect-women-more/>.
- The World Bank. (2018). *Poverty and Shared Prosperity 2018: Piecing Together the Poverty Puzzle*. Washington, DC. doi:10.1596/978-1-4648-1330-6.
- Topgül, S. (2013). Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksulluğun Kadınlaşması. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 14 (1): 277-296. <https://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php?pdf=0018249&lng=0>.
- Turner, K. & Lehning A. (2007). Psychological Theories of Poverty. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. 16 (1-2), 57-72. https://doi.org/10.1300/J137v16n01_05.
- Turner S. G. & Maschi T. M. (2014). Feminist and Empowerment Theory and Social Work Practice. *Journal of Social Work Practice* 29(2), 151–162, DOI: 10.1080/02650533.2014.941282.
- TÜİK (2019, Eylül) [Basın bülteni]. *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması, 2011-2018*. <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2018-30755>. Erişim Tarihi: 10.04.2021
- TÜİK, (2020a, Mart). [Basın bülteni]. *İşgücü İstatistikleri, 2014-2019*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=33784>. Erişim Tarihi: 10.03.2021
- TÜİK, (2020b, Aralık). [Basın bülteni]. *Ulusal Eğitim İstatistikleri, 2010-2019*. https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1018. Erişim Tarihi: 13.03.2021
- TÜİK, (2020c, Şubat). [Basın bülteni]. *Sürdürülebilir Kalkınma Göstergeleri, 2010-2018*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=33847>. Erişim Tarihi: 10.05.2021
- TÜİK. (2017, Ocak). [Basın bülteni]. *Aile Yapısı Araştırması, 2016*. <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869>. Erişim Tarihi: 21.03.2021
- Ünlütürk Ulutaş Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek, *Çalışma ve Toplum Dergisi*. 2(21), 25-40. <https://calismatoplum.org/Content/pdf/calisma-toplum-1298-7504286c.pdf>.
- Yıldırım, B. (2014). Bir Yaklaşımın Anatomisi: Güçlendirme. Vedat Işıkhhan (Ed.). *Sosyal Hizmet ve Mülakat Prof. Dr. Gönül Erkan'a Armağan* içinde (s. 183-190). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.